

CENTRUM BADANIA OPINII SPOŁECZNEJ

SEKRETARIAT
ZESPÓŁ REALIZACJI
BADAŃ

29-35-69, 628-37-04

21-07-57, 628-90-17

UL. ŻURAWIA 4A, SKR.PT.24

00-503 W A R S Z A W A

TELEFAX: 29-40-89

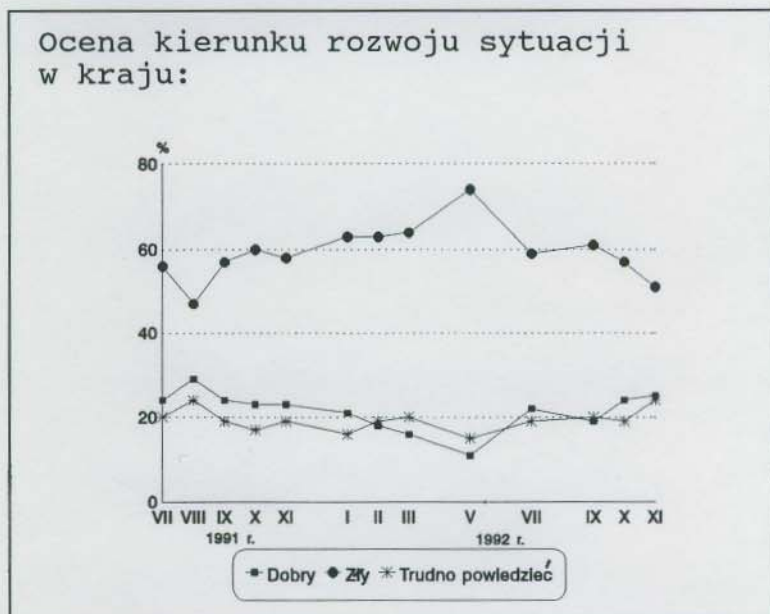
BS/412/105/92

NASTROJE SPOŁECZNE W LISTOPADZIE '92

Komunikat z badań

Warszawa, listopad 1992 r.

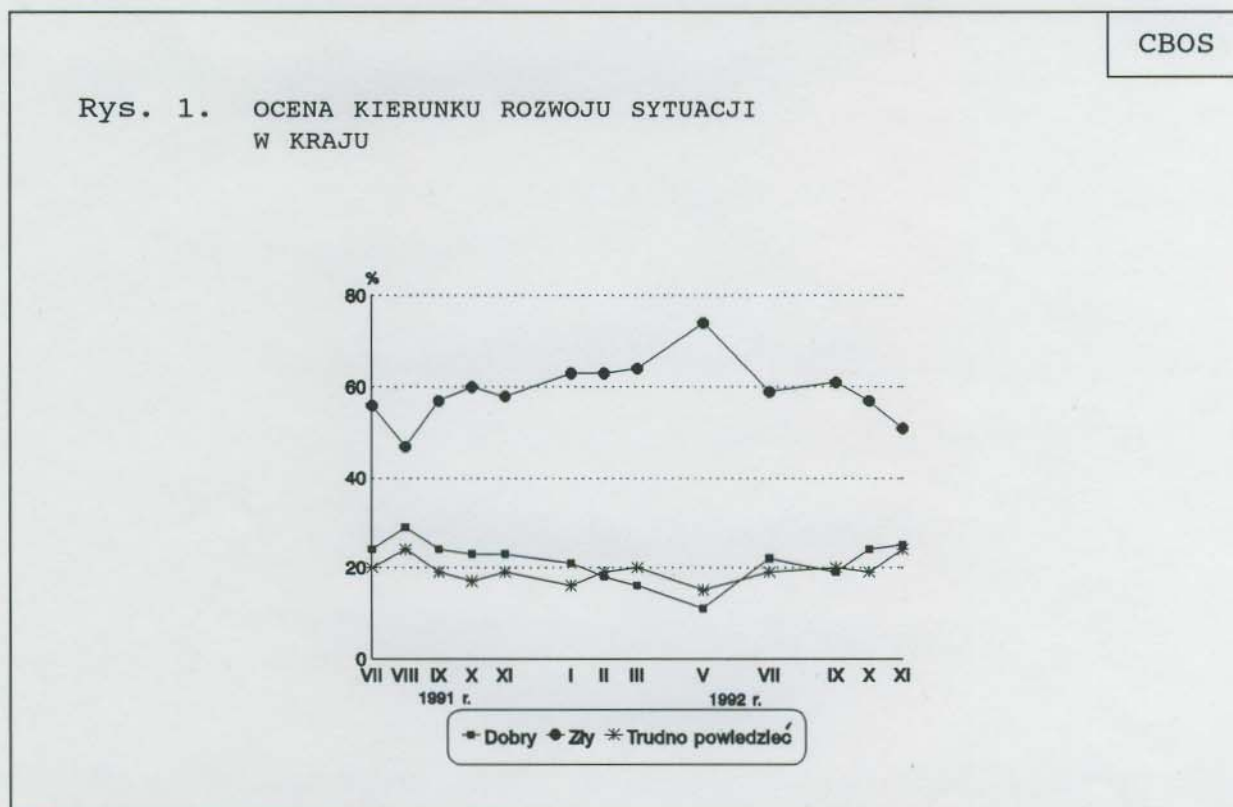
- ◆ Listopad był kolejnym miesiącem poprawy nastrojów społecznych - zmniejszyła się liczba negatywnych opinii dotyczących sytuacji kraju. W dalszym ciągu jednak dwa razy więcej badanych sądzi, że sytuacja w Polsce idzie w złym kierunku niż w dobrym.

- ◆ Stosunkowo najbardziej krytycznie oceniane są materialne warunki życia ludzi.
- ◆ Oceny własnych warunków życia są zawsze znacznie korzystniejsze od opinii o warunkach życia ludzi w kraju.
- ◆ W listopadzie nie zmieniły się prognozy na najbliższy rok. W oczekiwaniach dotyczących tego okresu poczucie stagnacji gospodarczej i politycznej miesza się z obawą przed pogorszeniem warunków życia ludzi.
- ◆ Na oceny aktualnej sytuacji kraju w największym stopniu wpływają opinie o rządzie - jego zdolności do wyprowadzenia kraju z kryzysu.

Ocena aktualnej sytuacji

W listopadowym sondażu CBOS po raz kolejny zanotowano pewną poprawę opinii o aktualnej sytuacji w Polsce¹. Zmniejszyła się liczba negatywnych ocen kierunku zmian w kraju, sytuacji politycznej, gospodarczej i materialnych warunków życia ludzi. Nie zaowocowało to jednak wzrostem pozytywnych opinii o tych sferach życia społecznego. Nadal więc prawie dwa razy więcej osób uważa, że sytuacja kraju zmierza w złym kierunku niż, że w dobrym (rys. 1).

Najbardziej krytycznie oceniane są materialne warunki życia ludzi. Stosunkowo najlepsze są zaś opinie o sytuacji politycznej (tab. 1, 2, 3).

¹ Sondaż "Aktualne problemy i wydarzenia" (29) zrealizowano w dniach 13-15 listopada na 1184-osobowej reprezentatywnej próbie losowej dorosłej ludności Polski.

Tabela 1. Ocena sytuacji gospodarczej kraju w procentach

Oceny	Wskazania respondentów według terminów badań:							
	XI'91	I'92	III'92	V'92	VII'92	IX'92	X'92	XI'92
Dobra	6	3	2	2	2	3	4	6
Ani dobra, ani zła	17	17	18	16	19	18	23	26
Zła	74	76	75	78	74	73	67	61
Trudno powiedzieć	3	4	5	4	4	6	6	7

Tabela 2. Ocena sytuacji politycznej kraju w procentach

Oceny	Wskazania respondentów według terminów badań:							
	XI'91	I'92	III'92	V'92	VII'92	IX'92	X'92	XI'92
Dobra	13	9	7	3	6	6	9	11
Ani dobra, ani zła	29	40	31	27	32	37	35	37
Zła	47	38	48	59	48	40	38	34
Trudno powiedzieć	11	13	14	11	13	17	18	18

Tabela 3. Ocena materialnych warunków życia ludzi w procentach

Oceny	Wskazania respondentów według terminów badań:							
	XI'91	I'92	III'92	V'92	VII'92	IX'92	X'92	XI'92
Dobre	3	3	2	2	2	2	2	2
Ani dobre, ani złe	14	16	16	14	18	15	17	19
Złe	79	78	78	80	77	78	76	72
Trudno powiedzieć	4	3	4	4	3	5	5	7

Zaobserwowane zmiany nie są zbyt duże, lecz obserwując notowania z ostatnich miesięcy można zauważyć, że od "dnia teczek" występuje wyraźna tendencja do poprawy nastrojów. W efekcie tego powolnego, ale stałego trendu, listopadowe oceny kierunku rozwoju sytuacji w kraju są najbardziej korzystne od ponad roku. Ostatni

raz lepsze niż obecne wyniki zanotowano w sierpniu 1991 r. Przypomnijmy, że był to miesiąc wyjątkowy - badanie przeprowadzono tuż po upadku puczu moskiewskiego i nastroje, a także oceny wszystkich instytucji politycznych i społecznych naszego kraju znacznie się wówczas poprawiły.

O pewnej poprawie nastrojów - tym razem w porównaniu z wrześniem '92 - świadczy zwiększenie się (o 7%) liczby osób uważających, że "obecny okres to wstęp do otrząśnięcia się Polski z trudności". Odpowiedź alternatywną - "obecny okres to kolejny krok na drodze ku upadkowi Polski" - wybiera o 5% mniej respondentów niż przed dwoma miesiącami. Opinie te są najkorzystniejsze ze wszystkich tegorocznych pomiarów (tab. 4).

Tabela 4. Czy uważa Pan(i), że: w procentach

Kategorie odpowiedzi	Wskazania respondentów według terminów badań:				
	I'92	III'92	V'92	IX'92	XI'92
obecny okres to wstęp do otrząśnięcia się Polski z trudności	48	39	30	41	48
obecny okres to kolejny krok na drodze ku upadkowi Polski	36	38	50	34	29
Trudno powiedzieć	16	23	20	25	23

Nie wzrosła natomiast liczba osób uważających, że "wszystkie ważne sprawy w kraju są w dobrych rękach" (17%). Nadal, podobnie jak we wszystkich tegorocznych badaniach, przeważa opinia, że "nikt obecnie nie panuje nad rozwojem sytuacji w kraju" (56%). Jednak zarówno we wrześniu, jak i w listopadzie, opinie o tych kwestiach są znacznie korzystniejsze niż w pierwszej połowie roku (tab. 5).

Tabela 5. Czy uważa Pan(i), że: w procentach

Kategorie odpowiedzi	Wskazania respondentów według terminów badań:				
	I'92	III'92	V'92	IX'92	XI'92
wszystkie ważne sprawy w kraju są w dobrych rękach	12	10	5	16	17
nikt obecnie nie panuje nad rozwojem sytuacji w kraju	69	68	77	58	56
Trudno powiedzieć	19	22	18	26	27

Nie zmieniły się w ciągu ostatniego miesiąca oceny własnych warunków materialnych oraz własnej sytuacji rodzinnej. Opinie o ostatniej z tych kwestii są wyjątkowo stabilne - jedynie pomiędzy styczniem a majem obecnego roku zanotowano niewielkie ich pogorszenie (tab. 6, 7).

Tabela 6. Ocena własnych materialnych warunków życia w procentach

Oceny	Wskazania respondentów według terminów badań:							
	XI'91	I'92	III'92	V'92	VII'92	IX'92	X'92	XI'92
Złe	56	49	51	45	44	45	42	41
Średnie	37	43	38	43	43	43	46	45
Dobre	7	8	11	11	13	12	12	14

UWAGA: od V '92 r. zamiast kategorii "średnie" wprowadzono kategorię "ani dobre, ani złe"

Tabela 7. Ocena sytuacji rodzinnej w procentach

Oceny	Wskazania respondentów według terminów badań:						
	I'92	V'92	VI'92	VII'92	IX'92	X'92	XI'92
Dobra	15	10	11	13	11	10	11
Ani dobra, ani zła	52	51	50	48	51	54	52
Zła	33	38	38	38	37	35	36
Trudno powiedzieć	0	0	1	0	1	1	1

Trzeba tu zaznaczyć, że oceny własnych warunków życia są zawsze znacznie korzystniejsze od opinii o warunkach życia ludzi w kraju. Być może respondenci wypowiadając się na temat sytuacji mieszkańców kraju w większym stopniu koncentrują uwagę na warunkach życia osób najbiedniejszych - budzących największe współczucie. Być może też, mówiąc o własnych warunkach życia nie są tak skorzy do krytycyzmu, gdyż czują się w jakiś sposób za nie odpowiedzialni. Możliwe jest także, że podstawą oceny własnej sytuacji jest porównanie jej z warunkami życia znajomych czy też kolegów z pracy. Ponieważ są to osoby z tego samego środowiska, sytuacja respondenta nie odbiega zasadniczo od sytuacji jego otoczenia. W efekcie stwierdzają oni, że ich warunki materialne są takie jak innych - czyli "ani dobre, ani złe".

Prognozy na najbliższy rok

Zaobserwowana poprawa nastrojów dotyczy tylko ocen bieżącej sytuacji. Prognozy na najbliższy rok w zasadzie nie zmieniły się w stosunku do października. Jedynie nieznacznie (o 3%) zmniejszyła się liczba osób spodziewających się pogorszenia sytuacji gospodarczej (tab. 8, 9, 10, 11, 12).

Tabela 8. Prognoza sytuacji w Polsce w procentach

Prognozy	Wskazania respondentów według terminów badań:						
	I '92	III '92	V '92	VII '92	IX '92	X '92	XI '92
Poprawa	19	14	12	26	20	16	18
Bez zmian	28	33	30	37	34	38	36
Pogorszenie	46	43	50	28	35	37	35
Trudno powiedzieć	6	9	7	9	12	9	11

Tabela 9. Prognoza sytuacji politycznej w procentach

Prognozy	Wskazania respondentów według terminów badań:							
	XI'91	I'92	III'92	V'92	VII'92	IX'92	X'92	XI'92
Poprawa	40	24	19	16	30	22	18	19
Bez zmian	26	41	37	32	37	39	42	41
Pogorszenie	16	19	24	29	11	16	18	17
Brak zdania	18	16	20	23	21	23	22	23

Tabela 10. Prognoza sytuacji gospodarczej w procentach

Prognozy	Wskazania respondentów według terminów badań:							
	XI'91	I'92	III'92	V'92	VII'92	IX'92	X'92	XI'92
Poprawa	38	20	16	13	23	22	17	18
Bez zmian	22	31	36	30	37	31	37	40
Pogorszenie	26	39	36	44	24	31	31	28
Brak zdania	14	9	12	14	15	16	15	14

Tabela 11. Prognoza materialnych warunków życia ludzi w procentach

Prognozy	Wskazania respondentów według terminów badań:							
	XI'91	I'92	III'92	V'92	VII'92	IX'92	X'92	XI'92
Poprawa	31	10	9	9	14	13	10	10
Bez zmian	20	24	30	24	36	28	30	33
Pogorszenie	35	59	53	58	38	46	48	46
Brak zdania	14	7	8	10	12	13	12	11

Tabela 12. Prognoza sytuacji rodzinnej w procentach

Prognozy	Wskazania respondentów według terminów badań:					
	I'92	V'92	VII'92	IX'92	X'92	XI'92
Poprawa	16	12	18	16	14	15
Bez zmian	33	29	39	37	38	41
Pogorszenie	33	37	25	30	31	30
Brak zdania	18	22	17	17	17	14

W prognozach tych dominuje poczucie stagnacji - najwięcej osób spodziewa się, że sytuacja polityczna, gospodarcza oraz ich rodziny nie ulegnie zmianie. Liczba pesymistycznych prognoz dotyczących sytuacji gospodarczej oraz sytuacji rodziny respondenta jest jednak dwukrotnie wyższa od optymistycznych. Oczekiwania dotyczące warunków życia ludzi są zaś jednoznacznie pesymistyczne - prawie połowa respondentów spodziewa się ich pogorszenia.

Opinie o sytuacji rodziny respondenta

Powróćmy na chwilę do oceny sytuacji rodzinnej respondentów. Jest to - jak można przypuszczać - sfera, której ocena jest dla nich najważniejsza. Spróbujmy odpowiedzieć na pytanie, co oznacza oczekiwanie poprawy lub pogorszenia ich sytuacji rodzinnej. Czy pogorszenia oczekują przede wszystkim ci, którzy uważają, że obecnie powodzi im się źle, czy też dobrze? Innymi słowy - czy mamy do czynienia z myśleniem - "jest źle i będzie jeszcze gorzej" czy też raczej - "jest dobrze, ale może być gorzej".

Okazuje się, że pogorszenia własnej sytuacji spodziewają się najczęściej respondenci niezadowoleni z obecnej sytuacji własnej rodziny. Jest to więc wysoce pesymistyczny sposób myślenia - "jest źle i będzie jeszcze gorzej" (tab. 13).

Tabela 13

w procentach

Ocena sytuacji rodzinnej respondenta	Prognoza sytuacji rodzinnej respondenta		
	poprawa	bez zmian	pogorszenie
dobra	28	46	14
ani dobra, ani zła	15	48	24
zła	10	32	43
W tabeli pominięto odpowiedzi "trudno powiedzieć"			

Występuje też silny związek pomiędzy opiniami o sytuacji rodzinnej, a oceną tego, co dzieje się obecnie w kraju. Respondenci, którzy uważają, że "obecny okres, to wstęp do otrząśnięcia się Polski z trudności", lepiej oceniają sytuację swojej rodziny i częściej spodziewają się jej poprawy, niż respondenci skłaniający się ku opinii, że "obecny okres to kolejny krok na drodze ku upadkowi Polski". Podobnie przedstawiają się prognozy sytuacji rodzinnej w obu tych grupach - większymi pesymistami są ci, którzy mówią o "kolejnym kroku na drodze ku upadkowi Polski" (tab. 14).

Tabela 14

w procentach

Obecny okres, to:	Ocena sytuacji rodzinnej respondenta		
	dobra	ani dobra, ani zła	zła
wstęp do otrząśnięcia się Polski z trudności	17	59	24
kolejny krok na drodze ku upadkowi Polski	4	42	53
W tabeli pominięto odpowiedzi "trudno powiedzieć"			

Co składa się na niezadowolenie z kierunku sytuacji w kraju?

Wprawdzie w ciągu ostatnich miesięcy nastroje społeczne poprawiły się, jednak nadal w społeczeństwie dominuje niezadowolenie i negatywna ocena sytuacji. Warto więc przeanalizować, co składa się na to niezadowolenie, jakie poglądy i opinie respondentów wiążą się z przekonaniem, że sprawy w kraju idą w złym kierunku. Na te pytania możemy uzyskać odpowiedź stosując analizę regresji. Można za jej pomocą wyselekcjonować spośród niemal wszystkich pytań ankiety te, które w sposób istotny wiążą się z niezadowoleniem z kierunku rozwoju sytuacji w kraju.

Okazuje się, że niezadowolenie to wiąże się przede wszystkim z przekonaniem, iż polityka rządu nie stwarza szans wyjścia z kryzysu, a w dalszej kolejności - z niechęcią do prywatyzacji, brakiem zaufania do L. Wałęsy, oraz niechęcią do obecnego rządu.

Osoby negatywnie oceniające kierunek zmian w kraju częściej niż pozostali aprobują działalność ZR "Samoobrona" oraz częściej mają negatywną opinię o NSZZ "Solidarność" RI. Jest to zapewne związane ze szczególnie silnym krytycyzmem rolników w ocenie aktualnej sytuacji². W efekcie rewindykacyjnie nastawiony związek Leppera jest organizacją, której działania są lepiej oceniane przez respondentów niezadowolonych. Natomiast NSZZ "Solidarność" RI - związek, z którego wywodzi się obecny minister rolnictwa, jest być może przez niezadowolonych rolników postrzegany jako odpowiedzialny za obecny stan rolnictwa (tab. 15).

² Szczegółowe zróżnicowania socjodemograficzne zamieszczamy w aneksie.

Tabela 15

Poglądy wpływające na negatywną ocenę kierunku zmian sytuacji w kraju	Standaryzowane współczynniki regresji
Polityka rządu nie stwarza szans wyjścia z kryzysu	0.24
Prywatyzacja jest dla polskiej gospodarki przedsięwzięciem niekorzystnym	0.17
Nieufność wobec L. Wałęsy	0.13
Ustąpienie rządu respondent przyjąłby z zadowoleniem	0.11
Rząd w swym działaniu kieruje się interesami partii, które wchodzi w jego skład	0.11
Aprobata działalności ZR "Samoobrona"	0.10
Dezaprobaty działalności NSZZ "Solidarność" RI	0.08
Kwadrat współczynnika korelacji wielokrotnej R^2	0.30

*

*

*

W listopadzie utrzymywała się tendencja do poprawy nastrojów zapoczątkowana w okresie przesilenia rządowego latem tego roku. Nadal jednak dominuje krytycyzm w ocenie aktualnej sytuacji. Na ocenę tę w największym stopniu wpływają opinie o poczynaniach rządu - zwłaszcza jego skuteczności w wyprowadzaniu kraju z kryzysu.

Prognozy na najbliższy rok w zasadzie nie zmieniły się w stosunku do października. Jedynie nieznacznie (o 3%) zmniejszyła się liczba osób spodziewających się pogorszenia sytuacji gospodarczej. W dalszym ciągu łączy się w nich oczekiwanie stagnacji sytuacji politycznej kraju ze spodziewanym pogorszeniem warunków życia ludzi.

ANEKS

Ocena kierunku rozwoju sytuacji w kraju

(%)

	Dobry	Zły	Trudno powiedzieć	LICZBA OSÓB
Ogółem	25	51	23	1183
Płeć				
Mężczyźni	27	53	21	539
Kobiety	24	50	26	644
Wiek				
do 24 lat	22	54	24	123
25-34	24	53	23	222
35-44	23	55	21	270
45-54	23	55	22	163
55-64	34	44	22	178
65 lat i więcej	25	46	28	225
Miejsce zamieszkania				
Wieś	20	54	26	502
Miasto do 20 tys.	27	53	19	139
od 21 do 100 tys.	23	54	23	214
101-500 tys.	35	46	19	196
501 tys. i więcej mieszk.	33	44	23	132
Region				
Północny	18	57	25	158
Zachodni	28	54	18	118
Środkowo-zachodni	26	54	20	169
Środkowy	21	48	31	225
Wschodni	31	45	24	125
Południowo-wschodni	24	55	21	189
Południowo-zachodni	30	48	22	199
Wykształcenie				
Podstawowe	19	52	29	469
Zasadnicze zawodowe	20	58	22	282
Średnie	34	48	18	349
Wyższe	46	38	16	82
Grupa społ.-zaw. pracujący				
Kadra kier., inteligencja	33	45	22	60
Prac.umysł.niż.szczebla	34	52	14	99
Pracownicy fiz.- umysł.	20	58	22	50
Robotnicy wykwalifikowani	22	53	25	130
Robotnicy niewykwalifik.	16	59	25	63
Rolnicy	10	65	25	68
Prywatni przedsiębiorcy	33	52	15	52
Bierni zawodowo				
Renciści i emeryci	29	45	26	417
Uczniowie i studenci	37	42	21	38
Bezrobotni	15	59	26	104
Gospodynie domowe i inni	22	55	23	95
Dochody na jedną osobę				
Poniżej 500 tys.zł	5	71	24	110
500 tys. - 999 tys.	24	52	24	416
1000 tys. - 1499 tys.	24	51	26	329
1500 tys. - 1999 tys.	33	48	19	156
2000 tys. i powyżej	39	39	22	147
Ocena własnych war. mater.				
Złe	16	63	21	477
Średnie	28	46	26	538
Dobre	43	37	20	167
Udział w prakt. religijnych				
Kilka razy w tygodniu	32	41	27	133
Raz w tygodniu	26	49	26	646
Kilka razy w roku	22	60	18	305
W ogóle nie uczestniczy	24	56	19	98
Ocena kier.rozw.syt.w kraju				
Dobry kierunek	100	0	0	298
Zły kierunek	0	100	0	608
Trudno powiedzieć	0	0	100	277